

ŐRI FÜLEP GÁBOR ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

THE LIFE AND WORK OF GÁBOR ŐRI FÜLEP

Tóth Péter

Miskolci Egyetem

ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen tanulmány a 18. századi magyar református egyháztörténet egy jelentős püspökének, professzorának, Őri Fülep Gábornak az élettörténetét mutatja be. A reformáció századaira irányuló egyháztörténeti kutatásokkal szemben a 18. század mind a mai napig méltatlanul kevés figyelmet kap, noha ez az évszázad éppen a református egyház túlélése szempontjából rendkívül fontos volt. Őri Fülep pályája nemcsak azért tarthat számot az utókor érdeklődésére, mert kiváló püspöke volt a korszaknak, hanem azért is, mert a peregrinációja a 17. század legkiválóbbjait idézte.

Őri Fülep Gábor, a Tiszáninneni Egyházkerület 5. püspöke 1739-ben született Sajószentpéteren. Hollandiai peregrinációja hosszú és sikeres volt, franekeri és leideni tanulmányai után 1765-ben Utrechtben avatták a teológia doktorává. Hazatérése után lelkésszé szentelték, majd néhány év szolgálat után, 1772-ben meghívták a sárospataki kollégiumba a teológia tanítására. Professzorként 8 alkalommal viselte a rektori hivatalt, 1785-ben tagja volt a Bécsben az alsóbb iskolai tankönyvek ügyében tárgyaló küldöttségnek, 1791-ben részt vett és bizottsági jegyző volt a budai zsinaton. 1797-ben az egyházkerület püspökévé választották, 1799-ben ténylegesen el is foglalta a hivatalt. Még ugyanebben az évben megválasztották szülővárosa lelkészének, ahol csaknem negyed századon át, haláláig szolgált. Püspökként fontos szervezeti változásokat hajtott végre. Tudósként főleg kora legjelentősebb európai protestáns gondolkodóinak a műveit fordította, ezzel a magyar nyelv megújításáért is sokat tett. E munkásságának elismerése, hogy 1790-ben a tervezett Akadémia tagjának jelölték.

ABSTRACT

This paper presents the life story of Gábor Őri Fülep, an important bishop and professor of 18th century Hungarian Reformed Church history. In contrast to the extensive research conducted on the history of the Church during the Reformation, the 18th century continues to be the subject of undue neglect, despite its pivotal role in the survival of the Reformed Church. Fülep Őri's career is important not only because he was an excellent bishop of his time, but also because his peregrination matches that of the most outstanding figures of the 17th century.

Fülep Gábor Őri, the 5th bishop of the Cistibiscan Church District, was born in 1739 in Sajószentpéter. His peregrination in the Netherlands was long and successful, and after his studies in Franeker and Leiden he received a doctorate in theology from Utrecht in 1765. On his return, he was ordained a pastor, and after a few years of service, in 1772, he was invited to teach theology at the College of Sárospatak. As a professor, he held the office of rector 8 times, in 1785 he was a member of the delegation that discussed the lower school textbooks in Vienna, and in 1791 he participated in and was a committee clerk at the Synod of Buda. In 1797, he was elected bishop of the church district, and he took office in 1799. The same year, he was elected pastor

of his hometown, where he served for almost a quarter of a century until his death. As bishop, he made important organizational changes. As a scholar, he mainly translated the works of the most important European Protestant thinkers of his time, thus contributing to the renewal of the Hungarian language. In 1790, in recognition of his work, he was nominated for membership in the Hungarian Academy of Sciences, which was soon to be founded.

Kulcsszavak: Óri Fülep Gábor, 18. század, református egyháztörténet, Tiszáninneni Egyházkerület

Keywords: Fülep Gábor Óri, 18th century, Reformed church history, Cistibiscan church district

Lévay József írja 1900. június 12-i naplóbejegyzésében: „... *Az ő [tudniillik Szathmáry József] püspökölődjé Öry Filep Gábor volt, előbb pataki tanár, aztán sajaszentpéteri prédikátor. Itt pihennek a porai nálunk az úgynevezett régi alsó temetőben, de sírját nem tudjuk biztosan megmutatni, utat csaptak rajta a járókelők. Pedig az ő halálának alig több hetven esztendejénél. Íme, egy vallásos, tudós püspök és lelki pásztor hamvainak emléke eddig tart az élőknel, szellemi életének és hatásának emléke sem sokkal tovább, néha még addig se.*”¹ És valóban, alig 8 évre rá, amikor Egressy Béni születéséről írt, maga is bizonyosságát adta annak, amit fentebb állított: összekeverte ugyanis a tudós püspököt az ugyanilyen nevet viselő fiával, aki tudniillik valójában a keresztapa volt...² Az is figyelemre méltó, hogy az Óri Fülep Gábor halálát követő majdnem két évszázad során elvétve találkozunk csak olyan munkákkal, amelyek életének vagy munkásságának legalább részben való bemutatására vállalkoztak volna. Változás csupán a legutóbbi években tapasztalható, s egy, a személyét újra felfedező kiváló kutató a jövő kutató feladatait is meghatározta.³ Céloom ezzel a tanulmánnyal, hogy – az életutat és az életművet felvázolva – az ismert tényeket újabb adatokkal kiegészítve hozzájáruljak e munkálatok megalapozásához.

¹ Szentpéteri üres fészek. Lévai József naplója Szerk. Porkoláb Tibor. (1892–1917), I–II. kötet. Miskolc, 2001. (SZÜF.) I. kötet, 153. p.

² SZÜF. II. kötet, 52. és 60. p.

³ *A rendkívül művelt és elismert professzor meglehetősen sokat publikált, kortárs pataki professzortársai közül e tekintetben messze kiemelkedett. Épp ezért a teológiai tudomány számára fontos feladat lesz a jövőben munkásságának alapos feltérképezése. Ugrai János: A peregrináció forgandó. A kései peregrináció arányai és árnyai – a sárospataki példa. In: Gerundium. Egyetemtörténeti közlemények. Vol. VIII. Nr. 1. MMXVII. 190–201. p. 2017. 197. p.*

Őri Fülep Gábor 1739. április 25-én született Sajószentpéteren.⁴ Édesanyja Fügedi Kovács Mária, édesapja Őri Fülep Pál⁵ sajószentpéteri lelkész volt, aki Vas vármegyei, örvidéki nemes családból származott.⁶ Gábornak több testvére is volt, akik közül csak egynek, Pálnak a nevét ismerjük: ő tanulmányai befejezése előtt 18 évesen, 1750-ben, Sárospatakon meghalt. Más rokonai is lehettek ebben az országrészben: tudunk például egy szintén Őri Fülep Pál nevet viselő fiatalabb kortársáról, aki paplányt vett feleségül, Tállyán lakott, majd Ung vármegyébe költözött és mindenütt adóságokba keveredett.⁷

Őri Fülep Gábor gyermekként Sajószentpéteren, az „akkor szép iskolában” kezdte tanulmányait, amelyeket 1748-ban Sárospatakon folytatott. A következő esztendőben azonban megbetegedett, és szülei a miskolci iskolába vitték át. Itt 4 évig tanult Szalai Sámuel gondviselése alatt, majd 1753-ban Lőcsére és Dobsinára küldték, ahol két évet töltött és elsajátította a német nyelvet, s emellett retorikát és logikát is tanult. Hazatérve újra Mis-

⁴ Életútjának felvázolása az 1813-ban írott önéletrajza alapján készült, amely A Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (DREK Lt.) O. 1304/4. szám alatt található. Ennek kiadásai: *Mokos Gyula*: Adalékok a tiszáninneni ref. püspökök életéhez. Sárospataki Lapok, 11. évf. 1892. 497–500, 524–527. és 564–567. p. és *Ugrai János*: A Tiszáninneni Református Egyházkerület első szuperintendensei. Őri Fülep Gábor feljegyzései. In: *Historia Ecclesiastica*, 11. nr. 1. 2020. 235–255. p. Életrajzát lásd még: *Ugrai János*: Professzorok a „pataki reformkorban”. A sárospataki kollégium és négy tanára a XIX. század első harmadában. Új Helikon. Budapest, 2007. 33–35. p. Életútjának rövid összefoglalása: *Zoványi Jenő*: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Budapest, 1977.

⁵ Róla így ír az 1769. évi katolikus canonica visitatio: „*Sajószentpéter helységben a helyvét hitvallású lelkész Őri Fülep Pál, aki sok mindenben vét a kegyelmes királyi rendeletek ellen. Az ágostai hitvallású embereknek ugyanis stólával összefüggő szolgálatokat tesz, a házassággal kapcsolatos ügyekben pedig olyan módon vétkezett, hogy valamely személyeket a gyermekek megszületése után is elválasztott. Az ünnepeket nem hirdeti ki, a katolikusokat hitük elhagyására veszi rá, a gyermekeket elragadja, a kihirdetés és az engedély előzetes bizonyítása nélkül esket, egy kihirdetés megtörténte után négy nap múlva maga is esket.*” Stb. Lásd *Tóth Péter*: Válogatott források Sajószentpéter történetéhez. Sajószentpéter, 2007. 201. p.

⁶ Nemességigazolása: Magyar Nemzeti Levéltár Vas megyei Levéltára: Vas vármegye Levéltára, Közgyűlési jegyzőkönyvek (MNL. Vas m. Lt. IV. 1/a.) 1729. évi jegyzőkönyv, 293. p. *Ad instantiam nobilis Pauli filii Blasii filii alterius Blasii condam Fülöp, pronunc in possessione Siib comitatu Gömöriensi residentis, alias tamen ex Felső Ór hocce comitatu oriundi, literae testimoniales super nobilitate sua resolutae sunt et extradatae.*

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltára: Borsod vármegye Levéltára, Közgyűlési iratok (MNL. B-A-Z. m. Lt. IV. 501/e.) 1701/1803. 2613/1804. és 842/1818. sz.

kolcon folytatta tanulmányait, olyan előmenetellel, hogy 1756-ban Sárospatakon felvették a nagyobb vagy tógátus diákok közé.

A nagy áttörést az 1760. esztendő hozta meg a számára: ekkor lehetőséget kapott arra, hogy a franekeri akadémián folytassa tanulmányait. Költségeit szülei fedezték. A korszak leghíresebb tudósainak előadásait látogatta, olyan sikerrel, hogy disszertációját⁸ kedves tanára, Herman Venema szorgalmazására és az akadémia költségén⁹ ki is adták. Itteni tartózkodása alatt kiválóan megtanult franciául is. 1763. július végéig maradt Franekerben (közben valamennyi időt Groningenben is eltöltött), majd Utrechtbe költözött, ahol tanulmányainak folytatása mellett tevékeny szerepet vállalt a Biblia kinyomtatásának a munkálataiban is. Itt is olyan előmenetelt tanúsított, hogy tanárai ajánlották fel neki a doktori diplomát, még a 80 holland aranydukát összeget kitevő költséget is elengedve. Disszertációját¹⁰ a saját költségén kinyomtatva és a szükséges vizsgákat letéve 1765-ben el is nyerte a doktori címet. A Biblia nyomtatási munkálatainak végeztével Leidenbe és Harderwijkbe is ellátogatott, hogy megismerje az ottani neves professzorokat és hallgassa előadásait. Ezután, 1765 nyarán egy amszterdami barátjával Angliába utazott és előbb Londonban, majd Oxfordban ismerkedett tudósokkal, tanulmányozott ritka kéziratokat a nagy könyvtárakban. Szeptember végén érkezett vissza Utrechtbe és onnét indult haza két hónapot töltve még Németországban és Franciaországban. Hivatalos ügyeit intézve újabb két hónapot Bécsben maradt, itt sem mulasztva el a könyvtárlátogatásokat. 1766 februárjának végén érkezett haza Sajószentpéterre. Ilyen hosszú és eredményes peregrinációra nincs példa a korszakból.¹¹ És arról sem szabad megfeledkezni, hogy németalföldi tartózkodása alatt ott megforduló magyarországi főnemességekkel is találkozhatott – például Forgách Miklóssal és Teleki Józseffel –, ezek az ismeretségek nagy

⁸ *Specimen academicum occupatum in illustranda pericopa 1. Samuelis II. 1–10.* Franequerae, 1763. A Tiszán inneni Református Egyházkerület Könyvtára (TREKK), SS 53e. és SS 111f. A disszertációt „az akkori amsterdami és lipsziai recensensek talán érdeme felett való dicsérettel is illették”, mint önéletrajzában maga írja.

⁹ Ennek némileg ellentmond, hogy a kötet elé írt ajánlásban felsorolja a kiadás támogatóit: Szathmári Király Györgyöt, Ragályi Ferencet és Ráday Gedeont. Ragályi Ferenc 1762. december 13-án Szentpétery Katalinhoz (aki Ráday Gedeon házastársa volt) írott leveléből is tudunk Ráday támogatásáról (lásd a Ráday-levelezés: A Ráday család levelezése. Elektronikus kritikai kiadás: MTA-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport. Szerk. Debreczeni Attila. <https://deba.uni-deb.hu/deba/raday/index.php>)

¹⁰ *Specimen inaugurale theologicum inquirens in nexum vaticiniorum* etc. Trajecti ad Rhenum, 1765. TREKK, SS 392v.

¹¹ Értékelése és a peregrináció leírása az Önéletrajz alapján: Ugrai János, 2017. 190–201. p.

mértékben erősítették társadalmi helyzetét, segítették tudományos és irodalmi tevékenységét.

Hazatérte után édesapja mellett segédlelkész lett, miután 1766. augusztus 26-án a miskolci nagytemplomban Csályi Márton szuperintendens pappá szentelte. 1768-ban az aszalói gyülekezet meghívta lelkésznek, ő pedig elfogadván a meghívást, öt éven keresztül teljesített ott szolgálatot. Édesapja 47 év sajoszentpéteri szolgálat után, 1772-ben meghalt. Őt pedig még ugyanabban az esztendőben meghívták a sárospataki kollégiumba a teológia és az ahhoz kapcsolódó tudományok tanítására. Elfogadta a meghívást, de attól tartva, a nyolc év prédikátorság alatt az oktatáshoz szükséges ismeretei „*alkalmasint a fejből már kigőzölgötenek*”, némi időt kért és kapott a felkészülésre, így 1773. március 19-én foglalta el a professzori széket azzal a latin nyelvű beszéddel, amelyben „*a naponként szaporodó vallástalanságnak*” okairól értekezett. Professzorként a teológia különböző területeinek oktatása mellett közfeladatokat is ellátott: nyolc alkalommal viselte a „*sokféle bajokkal járó*” rektorságot, ő vizsgáztatta a felszentelendő fiatal lelkészeket, részt vett az alsóbb osztályok tananyagának kidolgozásában, tagja volt a pataki kollégium törvényeit és tananyagát kidolgozó bizottságnak. Vay István főgondnokkal együtt mindketten tagjai voltak annak a patakiakból és debreceniekből álló küldöttségnek, amely 1785. március 7-én a tervezett iskolai tankönyvek dolgában Bécsben tárgyalt, és amelyet maga II. József császár is fogadott.¹² Nemcsak részt vett, hanem mint a jegyzőkönyv vezetésével megbízott személy fontos szerepet is vállalt az 1791-es budai zsinaton, amelynek eseményeiről naplót is vezetett.¹³ Sőt, a zsinat tartama alatt németről latinra fordította és kiadta azt a lengyel és litván protestánsok által kidolgozott törvénykönyvet, amelyet akkor a magyar protestáns egyházak számára lehetséges mintának tartottak.¹⁴ 1797. november 19-én a pataki kollégium nevében ő köszöntötte József főherceg nádort, amikor az átutazott Sárospatakon.¹⁵

Ezekben az években teljesedett ki tudományos munkássága. Ez szinte teljes egészében fordításokból áll, amit részben tanári hivatása kényszerí-

¹² *Kiss Áron*: Eöry Fülöp Gábor és a prot. nemzeti iskolai tankönyvek. Család és iskola, VII. évf. 5. sz. 45–46. p. és 6. sz. 54–55. p. 1881. 46. p.

¹³ A napló kiadása: *Révész Kálmán*: Az 1791. évi budai zsinat naplója. Protestáns Szemle, VIII. évf. 8. füzet, 473–483. és 9. füzet, 562–576. p. 1896.

¹⁴ *Codex legum ecclesiasticum in rationem utrarumque evangelicarum confessionum in Polonia et Lithuania ad disertam petitionem generalis dissidentium synodi elaboratus etc. Posonii, 1791.* Az előzményekről lásd *Kosáry Domokos*: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Budapest, 1980. 392–393. p.

¹⁵ *Szombathi János*: Historia scholae seu collegii ref. Sárospatakiensis. Monumenta protestantium Hungariae ecclesiastica. Pars prima. Sárospatak, 1860. 217. p. Lásd még korábbi munkáját: A sárospataki ref. kollégiumnak rövid történetje, főpátrónusainak, kúrátorainak, professorainak, és a közelebbi időbeli séniorainak laistorával. S. Patakon, 1827.

tett ki. Önéletrajzából tudjuk például, hogy Benedict Pictet műveit azért fordította, hogy azokból tanítványaival prédikációkat készíttessen¹⁶ – nem volt ugyanis ideje arra, hogy maga dolgozzon ki egy morális teológiai tankönyvet. Nyomatásban körülbelül tucatnyi munkája jelent meg és körülbelül ugyanennyi maradt kéziratban. Az általa fordított szerzők – Benedict Pictet, Albrecht Haller, John Mason, Johann Georg Zimmermann, Peter Philipp Wolf, Barthélemy Baudrand, Christian Gotthilf Salzmann, Christoph Friedrich von Ammon, Benjamin Faweet, Jacques Necker, Karl Christian Tittman, Johann Joachim Spalding, Jean La Placette, Christian Fürchtegott Gellert, Teleki József¹⁷ – és művek vallanak Óri Fülep Gábor érdeklődéséről és teológiai felfogásáról is.¹⁸ Ez az érdeklődés a teológia mellett kiterjedt a történelemre (A jezsuiták története),¹⁹ az államelméletre (Uzong. Napkeleti történet – ezt a fordítást Sándor Lipót főhercegnek, Magyarország nádorának ajánlotta) és a nevelésügyre (A' menny-ország már itt e' földön).²⁰

Talán furcsállhatjuk, hogy a sok fordítás mellett saját munkája alig volt – esetleg csak a megjelent halotti beszédeit, a kéziratban maradt Theologia Elenchtikát,²¹ a szintén kéziratban maradt püspöki életrajzokat²² és az Agendájában²³ olvasható saját kezű könyörgéseket tarthatjuk ilyennek –, de nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a fordítás a korszakban a nyelvújítás eszköze volt. Ahogyan Kazinczy Ferenc fogalmazott: „*Akkor, midőn én éltem, talán legokosabb volt fordítani jót s minél lehet jobban, hogy követésre méltó példát adjon mind a teremtésben, mind a szólásban, s a kettő által az ízlést*

¹⁶ Ugrai János, 2020. 249. p.

¹⁷ Teleki József: Essai sur la foiblesse des esprits forts című értekezése, amelyet Óri Fülep Gábor lefordított, valószínűleg a szerző halála miatt maradt kéziratban (lásd F. Csanak Dóra: Két korszak határán. Teleki József, a hagyományörző és felvilágosult gondolkodó. Irodalomtörténeti Könyvtár, 38. Budapest, 1983. és Iványi Béla: Irodalomtörténeti levelek a gróf Teleki-család gyömrői levéltárából. Irodalomtörténeti Közlemények, 28. évf. 1. sz. 1918. 85–117. p.) A fordítást Óri Fülep Gábor halála 200. évfordulójának tiszteletére a Miskolci Egyetem kiadta (Az erős lelkek gyengesége. Szöveggondozás, átírás és utószó: Tóth Péter. Miskolc, 2023.)

¹⁸ Ugrai János, 2007. 33–35. p.

¹⁹ A Tiszán inneni Református Egyházkerület Könyvtára, Kézirattár (TREKKt.) 362–363. sz.

²⁰ A szakirodalomban az ő nevéhez kötik az állami vezetés által javasolt ausztriai elemi iskolai tankönyv lefordítását: lásd Kiss Áron, 1881. A tankönyv sok kiadást megért, és készült szlovák változata is (Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. kötet. Budapest, 1891–1914. III. kötet, 864–866. hasáb).

²¹ TREKKt. 249. sz. – Az ugyanitt, a 386–387. szám alatt őrzött *Theologia Christianát* előadásai alapján egy Boros István nevű hallgató írta le.

²² DREKLt. O. 1304/3–4. sz.

²³ TREKKt. 1866. sz.

nemesítse...²⁴ És hogy nem állt egyedül a véleményével, azt az is bizonyítja, hogy Révai Miklós azon 40 személy közé, akiket az általa tervezett akadémia rendes tagjának javasolt, Őri Fülep Gábort is felvette.²⁵ Így joggal számíthatjuk őt a nyelvújítók közé – ahogyan azt Borsod vármegye közönsége is tette, amikor a hivatalos nyelv megújítása céljából 1806. június 2-án felállított bizottság tagjának jelölte.²⁶

Pataki professzorsága alatt magánéletében is jelentős változások következtek be. 1773. május 12-én feleségül vette Piskárkosi Szilágyi Sámuel debreceni püspök leányát, Annát, s a több mint 30 éven át tartó házasságukból 9 gyermek született. Közülük azonban csak hárman éltek meg a felnőtt kort: Gábor, aki Pesten tanult és 1801-ben prókátor lett, majd 1802-ben Zemplén vármegye vicefiskálisa, 1810-ben pedig Borsod vármegye táblabírája. 1809-ben vette feleségül Gálos Borbálát. A másik fia, Sámuel 1803-ban szintén Pesten szerzett orvosdoktori képesítést, majd Bécsben és Németország jelentősebb egyetemén tökéletesítve tudását szemorvos lett, és ezen hivatását 1806-tól Magyarországon gyakorolta. 1809-ben Benkő Sámuel, Borsod vármegye főorvosa őt nevezte ki a sajjószentpéteri járás orvosának.²⁷ – Leánya, Zsuzsanna egy, a Gömör és Borsod vármegyében fontos szerepet játszó régi család sarjához, Zsoldos Károlyhoz ment feleségül és a Gömör vármegyei Runyán telepedett le.

Őri Fülep Gábor életében a legnagyobb fordulat 1797-ben következett be: mivel az akkori szuperintendens, Szathmáry Ábrahám „*terhes nyavalyái*” miatt hivatalát nem folytathatta, nem távozott ugyan abból, de az általános konzisztórium úgy határozott, hogy helyettest kell mellé állítani. A vikárius személyére beérkezett szavazatokat július 6-án számolták össze a pataki parókián, és a túlnyomó többségük (368-ból 340) Őri Fülep Gáborra esett. Ő ugyan előbb szabadkozott és azt ajánlotta, hogy ha nem felelne meg a hivatalnak, azt egy vagy két év múlva letehesse, de figyelmen kívül hagyva ellenkezését, a konzisztórium résztvevői megválasztották.²⁸ Ezután, mint maga írja, „*a parochiáról a templomba bémentek, és annak közepére kiállítottott, és akkori generalis notarius tisztelendő Szöke Ferencz által megeskettetett, és letérdepelvén a négy tudós tiszteletes esperestek kezeik-*

²⁴ Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete. Budapest, 2009. 145. p.

²⁵ Révai Miklós: *Planum erigendae eruditae societatis Hungaricae alterum elaboratus*. Viennae, 1790. 90. p. Így indokolta javaslatát: „*Őri (Philippus Gabriel) in collegio reformato Sáros-Patakiensi theologiae professor. Vir praeclara et quam latissima eruditione illustris. Picteti Ethicam, opus item singulare celeberrimi Zimmermanni de arrogantia nationali, Nationalstolcz, tam secundo traduxit successu: ut publico etiam et perspicuo constet iudicio eum patrii sermonis culta et eleganti valere peritia. Sciens utique et Latinae, Gallicae etiam et Germanicae probe gnarus, bene deinde intelligens et Graecae, et Hebraeae.*”

²⁶ MNL. B-A-Z. m. Lt. IV. 501/a. 1806. évi kötet, 711–713. p.

²⁷ MNL. B-A-Z. m. Lt. IV. 501/e. 2956/1809. sz.

²⁸ Szombathi János, 1860. 216. p.

nek fejére való tétettetése által felszenteltetett, és még aznapon tartatott sessióban székébe is béülttetetett”. (Szathmáry Ábrahám egyébként 1799. március 6-án halt meg, ekkor a teljes hivatalt és annak jövedelmeit is átvette.)

Az újonnan kinevezett püspök egyházigazgatási tevékenysége még részletes kutatásra vár, ami azonban már el is kezdődött.²⁹ Itt és most elégedjünk meg azzal, amit Öri Fülep Gábor maga emel ki e tárgyat illetően Önéletrajzában. Eszerint már 1799 júniusában canonica visitatiót tartott az abaúji esperesi kerületben, majd július 13-án Sárospatakon konzisztóriumot tartott, ahol három új esperest esketett fel (és a többi négyet is újra fel eskette, hogy „*ne legyen különbség közöttük*”), sőt ő maga és a főkurátor Vay József a nagyobb bizalom végett szintén felesküdt hivatálára a budai zsinat által meghatározott esküforma szerint. Három új esperesség felállítása, az esperességek határainak a rendezése is az ő nevéhez fűződik. Püspöksége alatt született rendelet arról, hogy a részgyűlések mellett évente két alkalommal általános konzisztóriumot kell tartani, és meghatározták a gyűlések feladatait is. Az új énekeskönyv, illetve az Agenda is ez alatt az időszak alatt került kibocsátásra. Rendezte annak a pénztárnak a helyzetét, amely a meghalt prédikátorok és rektorok özvegyeinek és árváinak, illetve a feladataikat ellátni már nem képes, „*elerőtlenedett*” prédikátoroknak járadékot fizetett. Az új lelkészek vizsgálata és felesketése, amely eddig az esperesek joga volt, szintén a püspök hatalmába került (amelyről azonban bizonyos esetekben lemondhatott), ezek száma az Önéletrajz megírásának az idejéig a kétszázat is meghaladta.³⁰

Mindeközben még egy fontos esemény történt Öri Fülep Gábor életében: szeptember 19-én a sajoszentpéteri gyülekezet meghívta a város lelkészének. Ő a meghívást elfogadta és mivel a professzorságról való lemondással kapcsolatos ügyei kissé késleltették, 1798. április 6-án, nagypéntek napján foglalta el a hivatalt: az ez alkalomból elmondott beszédét Pál apostol korinthusiakhoz írt I. levelének 2. részére alapozta.³¹

Felmerülhet a kérdés: miért éppen Sajoszentpéter? Nyilván szerepet játszhattak személyes és érzelmi okok is: maga írja, hogy ennek a gyülekezetnek a kebelében született, majd fél évszázadon keresztül itt szolgált az édesapja, ő is itt kezdte a prédikátorságot. De számíthatott a gyülekezet ereje is. Amikor egy ismeretlen XIX. század eleji költő sorra vette az egyházkerület eklézsiáit és négysoros versekben véleményt mondott róluk, akkor a sajoszentpéteriéről a következőket írta:

²⁹ *Ugrai János*: A Tiszánineni Református Egyházkerület története a türelmi pátenstől a protestáns pátenzig. Sárospatak, 2017. 99–107. p.

³⁰ *Ugrai János*, 2020. 251–253. p.

³¹ A szakasz lényege az emberi bölcsesség és a Szentlélektől kapott tudás szembeállításá.

Százötvenöt esztendőöt számlál,
 mióta öt papot kebelében táplál.
 Csudák csudája ez – illy példát nem talál
 az ember miköztünk, de ez is alább száll.³²

(Megjegyzendő, hogy nem lett igaza a versfaragónak: a következő másfél évszázadban is feltűnően hosszú volt az itteni lelkészek szolgálata, Őri Fülep Gábor után az 1970-es évekig mindössze öt lelkésze volt a gyülekezetnek.)

A gyülekezet valóban erős volt, maga a város azonban történetének talán a legnehezebb időszakát élte. A már közel fél évszázada tartó és mind jobban erősödő földesúri hatalmaskodással szemben a lakosság – együtt a birtokos nemesek, taxás nemesek, jobbágyok, akiket a vallásuk kapcsolt össze – egyre kilátástalanabb küzdelmet folytatott.³³ A városvezetésnek a régi kiváltságokon alapuló jogai gyakorlatilag megszűntek. Valószínűleg ez a reménytelen küzdelem rontotta meg a lakosok erkölcsait is, olyannyira, hogy amikor 1845-ben a miskolci gimnázium tanulóinak nevében Lévay József egy nagy tetszéssel fogadott beszédet tartott az avasi templomban, az iskolakormányzó Pálóczy László ezt a kérdést tette fel neki: „*Avagy születhezik-e Galileából próféta?*”³⁴

Tehetett-e valamit Őri Fülep Gábor a város védelmében, illetve az erkölcsök javításáért, s ha igen, mit, az elsősorban a hivatalba lépésekor elkezdett konzisztoriális jegyzőkönyvből derülhetne ki: ez azonban az elmúlt évtizedekben elveszett, vagy lappang valahol. Magam 40 évvel ezelőtt még tanulmányozhattam: az akkor készített jegyzetektől kitűnik, hogy az 1800-as évek elején a konzisztórium tulajdonképpen átvette a földesúr és az úriszék által kiüresített városvezetés feladatait: például határozatot hozott a közrend fenntartása érdekében a város tizedekre való felosztására, kinevezte az egyes tizedek felügyelőit. A jegyzőkönyvbe be volt kötve egy oda nem tartozó irat is, amelynek ismeretlen szerzője – talán a jogi végzettségű ifjabb Őri Fülep Gábor? – a város képviselőjére ajánlkozott abban a földesúr ellen irányuló perben, amelyet a régi kiváltságok visszaszerzésére terveztek indítani.³⁵ A kötetből az is kiderül, mekkora figyelmet fordított a püspök az iskola állapotára: részt vett a vizsgáztatásokon (a deákok tanulóik Phaedrusból, Catóból, Cornelius Neposból vizsgáztak), fegyelmezte a gyermekekkel kegyetlenkedő kántort. A fennmaradt számadási iratokból kitűnik, mennyire alaposak voltak az éves bevételekről és kiadásokról való elszámolások, s az is, hogy volt egy pénzalap, amely tisztességes kölcsö-

³² TREKKt. 2258. sz.

³³ Erről részletesen *Horváth Zita*: A felvilágosult abszolutizmus és a reformok kora. In: Sajószentpéter története II. 1526–1848. 127–314. p. Sajószentpéter. 2010. 180–192. p.

³⁴ *Lévay József*: Visszatekintés. Miskolc, 1935. (Reprintje: Miskolc, 1988.) 16. p.

³⁵ *Tóth Péter*, 2007. 251–257. p.

nökkel segítette a rászoruló lakosokat. Ő maga az itt tartott prédikációit lejegyezte, ezek száma, mint maga írja, körülbelül 1300-ra rúgott. Sajnos, a többi kéziratával együtt ezek is elvesztek vagy lappanganak. (Számomra pedig különösen érdekes lenne az, amelyet nemzeti Önody András úr – közismert nevén: Angyal Bandi, az első magyarországi betyár – temetésén mondott 1805-ben...)

A városban lakó birtokos nemesekkel jó kapcsolatokat ápolt. Különösen szoros, mondhatni baráti viszony fűzte Szentpétery Borbálához és férjéhez, vargyasi Daniel Sámuelhez: gyakran megfordult a házukban és tőlük kapott késztetést arra, hogy lefordítsa Salzman-nak *A' mennyország már itt e' földön* című munkáját (amely kiadásának a költségeit maga Daniel Sámuel viselte). Ez volt egyébként az egyetlen Sajószentpéteren készült fordítása. A könyv fogadtatására jellemző, hogy tisztelőinek egész sora köszöntötte latin vagy magyar verssel a megjelenését (Szombathi János és Rozgonyi József pataki professzorok, Sárkány Pál abaúji esperes, Beregszászi Nagy Pál, a göttingeni tudós társaság tagja, Mihályi Kovács István kassai prédikátor).

A püspök és a város kapcsolatát jól jelzi egy fontos és látványos esemény. 1816. augusztus 24-én és 25-én került sor Sajószentpéteren Őri Fülep Gábor lelkészé szentelése 50. évfordulójának megünneplésére. Az ünnepséget valószínűleg Ónodi Szabó József kazai lelkész szervezte, aki a Magyar Kurírban tudósítást is írt róla.³⁶ Ő volt az, aki egy vörös és zöld színű, három oldalú, gyertyákkal kivilágosított piramist készíttetett, amelyet latin és magyar versekkel, sőt magának a püspöknek a „*jól eltalált*” arc-képével is díszített. Az egyik vers egy kronosztikon volt, amelynek kiemelt betűi az 1816-os számot adták:

Láthatatlan feLség, azért térDepeLÜnk,
Hogy Őryt éLtesseD sok IDőkre VeLÜnk.

A piramist augusztus 24-én este éneklések közepette hordozták végig a város utcáin, majd bevitték vargyasi Daniel Sámuel udvarába, aki szintén megcsodálta azt. Innét Őri Fülep Gábor udvarába vitték, ahol éppen végeztek a vendégek a vacsorával és szintén megbámulták a szerkezetet. Különösen a kép tetszett nekik. Itt vidám éneklések közepette éjfélig mulattak. Másnap kétszeri harangozás után, 9 órakor kísérte a főkurátort helyettesítő Szatmári Király József az ünnepeltet a parókiáról a templomba, őket a nagy számban megjelent papok és világi urak kísérték. A menetet a templomkerítés kapuja előtt a köznép nagy sokasága és három fehér ruhás nemes kisasszony fogadta énekszóval és bokréttákkal, a templomba vonulók lába elé virágot szórva. Őri Fülep Gábor és az esperesek a templom közepén lévő asztalnál, virágkoszorúk között foglaltak helyet. A prédikációt Szat-

³⁶ [Ónodi Szabó József], Hazai dolgok és egyéb toldalékok. Magyarország: Sajó-Kazáról, Nov. 19-dikén, 1816. In: Magyar Kurír, 1816. 2. füzet, 330–331. p.

mári József miskolci lelkész tartotta, majd Gilányi János sajaszentpéteri másodlelkész következett, aki röviden a püspök életrajzát is ismertette. Őri könnyek között elmondott könyörgéssel zárta le az istentiszteletet. Ezután a vendégek – a papi és az úri rend tagjai több mint háromezren – a parókiaira vonultak, ahol bent 4, az udvaron 2 hosszú asztal várta őket gazdagon megterítve ifjabb Őri Fülep Gábor és felesége, Gálos Borbála felvigyázása mellett. Az ünnepség fényét nemcsak a kellemes időjárás emelte, hanem az is, hogy a másik fiúnak, Sámuelnek ekkortájt volt a névnapja. *„Számos poharak ürültetvén ki, ily módon ezen fényes, és a’ szentpéteriekre nézve soha ez ideig nem látott napnak vége lett”* – zárul a beszámoló. Az alkalomra írt versek közül egyébként Vályi Nagy Ferenc *Cantate*-ja³⁷ és Kézy Mózes *Carmen*-je³⁸ nyomtatásban is megjelent. Maga az esemény pedig jól mutatja, milyen nagy jelentőséggel bírhatott a földesurak által oly sokszor megaláztatott város számára, hogy ott volt a püspök rezidenciája.

Őri Fülep Gábor egészsége azonban már folyamatosan romlott, gyakran a generális konzisztóriumokon sem tudott részt venni emiatt. Ezért az 1820. október 8-án Tornalján tartott gyűlésen megválasztották helyettesévé Szathmári József miskolci első lelkészt, a püspökség jegyzőjét, felsőborsodi főesperest, mégpedig ugyanazokkal a feltételekkel, amelyekkel Őri Fülep Gábort választották meg ugyanerre a hivatalra.³⁹ Nem sokkal később, 1823. július 25-én halt meg Sajaszentpéteren és két nap múlva ott is temették el. Sajaszentpéteri ünnepélyes gyászszertartását augusztus 3-án tartották meg. Haláláról Sárospatakon is megemlékeztek (hiszen az akadémia egyházi főgondnoka volt), a szeptember 21-én a templomban tartott ünnepélyes eseményen a teljes diákság részt vett. Ezen Lácza Szabó József professzor és pataki lelkész tartotta a gyászbeszédet a vénség koronájáról,⁴⁰ Kálniczky Benedek professzor prédikált, és a kollégium kántorai szép énekléssel tették még ünnepélyesebbé a szomorú alkalmat.⁴¹

Így ért véget egy példamutató élet és pályafutás, amelyet legjobban talán azzal a mondattal szemléltethetünk, amelyet Johann Zimmermann: Nemzeti büszkeségről című munkája fordításának az előszavában írt önmagáról: *„... nem csak ember, nem csak világ’ lakosa, hanem polgár is lenni, meg nem szűnök”*.

³⁷ TREKK. ss. 208. 1a.

³⁸ TREKK. ss. 52. qq.

³⁹ Szombathi János, 1860. 213. p.

⁴⁰ *„Igen szép ékes korona a vénség, az igazságnak útjában találtaik.”* Példabeszédek, 16:31.

⁴¹ Szombathi János, 1860. 251. p.